

УДК 378:37.011.3:316.61

Оксана Михайлова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови з методиками викладання в дошкільній та початковій освіті Житомирського державного університету імені Івана Франка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Стаття присвячена проблемі соціокультурного виховання майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Дослідження висвітлює та обґрунтовує психолого-педагогічні характеристики соціокультурного виховання майбутніх учителів, та подає основні психологічні характеристики виховної діяльності, а також специфіку соціокультурного виховання майбутніх учителів-гуманітаріїв.

Ключові слова: соціокультурне виховання, психолого-педагогічні характеристики, вчителі-гуманітарії.
Літ. 16.

Оксана Михайлова, кандидат педагогических наук, доцент кафедры английского языка с методиками преподавания в дошкольном и начальном образовании Житомирского государственного университета имени Ивана Франко

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Статья посвящена проблеме социокультурного воспитания будущих учителей в процессе изучения гуманитарных дисциплин. Исследование освещает и обосновывает психолого-педагогические характеристики социокультурного воспитания будущих учителей, представляет основные психологические характеристики воспитательной деятельности, а также специфику социокультурного воспитания будущих учителей-гуманитариев.

Ключевые слова: социокультурное воспитание, психолого-педагогические характеристики, учителя-гуманитарии.

Oksana Mykhaylova, Ph.D. (Pedagogic), Docent
English and Methods of Teaching at Preschool and Primary Education Department
Zhytomyr State University by I. Franko

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF SOCIOCULTURAL UPBRINGING OF FUTURE TEACHERS

The article is devoted to the sociocultural upbringing of future teachers in the study of the Humanities. The research highlights and proves the psychological and pedagogical characteristics of sociocultural upbringing of future teachers. The basic psychological features of educational activities and the specific of the sociocultural upbringing of future teachers in the study of the Humanities are represented.

Keywords: socio-cultural education, psycho-educational characteristics, the teachers in the humanities.

Постановка проблеми. Реформування національної системи освіти в контексті економічного, соціального, інтелектуального, духовного та культурного розвитку суспільства зумовлює необхідність підготовки нової генерації фахівців, здатних до осмислення педагогічних реалій виховання, реалізації соціально-культурного досвіду минулого, ефективної життєдіяльності в умовах полікультурного освітнього середовища. Ця ідея знайшла своє відображення у сучасних матеріалах Ради Європи, які визначають гуманітарну політику в Європі на сучасному етапі у контексті країнознавчих реалій та соціокультурних аспектів (Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті”).

До головних напрямів реалізації програмних завдань соціокультурного виховання майбутніх учителів віднесено: виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується у реаліях і перспективах соціокультурної динаміки; формування демократичного світогляду, що вимагає дотримання громадянських прав і свобод, поваги до традицій, культури, віросповідання та мови народів світу, досягнення принципово нового рівня соціокультурного виховання майбутніх учителів в умовах ефективної організації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам виховання в процесі навчання у

системі вищої освіти приділено певну увагу в працях І.Д. Беха, Г.П. Васяновича, О.А. Дубасенюк, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинської, С.О. Сисоевої, В.Г. Скотного, Н.В. Скотної та ін.

У педагогічній та методичній літературі проблему навчання у соціокультурному просторі розглядають Н.Ф. Бориско, Т.Г. Грушевіцька, Н.Б. Ішханян, О.О. Миролюбов, Ю.І. Пассов, В.Д. Попов, В.Г. Редько, В.В. Сафонова, Клер Крамш, Роберт Ладо.

Проблеми соціокультурного виховання досліджуються у працях П.В. Беха, М.М. Боритка, М.Б. Бородька, О.І. Вишневського, Л.Я. Касюка, О.В. Киричука. Дослідження процесу соціокультурного виховання представлене у наукових дослідженнях у таких аспектах: виховання засобами іноземної мови (О.І. Вишневський, І.Л. Бім, Н.Ф. Бориско, Ю.І. Пассов, В.В. Раєвський, Є.П. Шубін); трудового, естетичного, морального виховання (М.Б. Бородько, Н.А. Молодіченко, В.О. Сухомлинський, Г.І. Щукіна); інтернаціонального і патріотичного виховання (Р.І. Антонюк, Г.Г. Ващенко).

Мета статті – визначити психолого-педагогічні характеристики соціокультурного виховання майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми соціокультурного виховання студентів педагогічних навчальних закладів ґрунтується на концептуальній ідеї про пролонгованість соціокультурного виховання майбутніх учителів з огляду на його професійно-педагогічне значення, яке має багатоаспектний характер, оскільки виконується в межах нової науки – акмеології, яка вивчає стан зрілості і вищого рівня розвитку індивіда. Зазначений напрям був започаткований доктором педагогічних наук Б.Г. Ананьєвим, який об'єднав зусилля вчених різноманітних людиназнавчих дисциплін щодо вивчення індивідуальних, особистісних, суб'єктно-діяльнісних характеристик фізично і психічно зрілої людини та виявлення об'єктивних і суб'єктивних умов, які б дали їй можливість найбільш плідно проявити себе в житті [1].

Визначення специфіки соціокультурного виховання майбутніх учителів впливає з необхідності:

1) урахування *психологічних закономірностей* формування свідомості людини як особистості в умовах цілеспрямованої організації педагогічного процесу, а саме: розвиненого соціокультурного мислення, здатності до глибокого осмислення, оцінювання міжнародних подій, виражених тактичних та стратегічних висновків щодо напрямів суспільного та світового розвитку,

соціокультурної свідомості, відповідальності, почуттів та емоцій, рис характеру. Особливо важливим це є для соціокультурного виховання майбутніх учителів з огляду на те, що саме вони покликані виховувати культуру спілкування, прийняту в сучасному цивілізованому світі, ціннісні орієнтації, позитивне ставлення до гуманітарних дисциплін, культури народу, який розмовляє цією мовою, та стати прикладом толерантності, коректності, національної гідності й поваги до іншомовної культури [5];

2) тлумачення соціокультурного виховання як *процесу*, що здійснюється у *взаємодії викладачів і студентів*, які є, насамперед, суб'єктами виховання. Це передбачає визначення певних пріоритетів майбутньої професійної діяльності вчителя в процесі навчання у ВНЗ, а саме: побудови взаємин на основі принципів педагогіки співробітництва, основу яких складає повага до особистості, розуміння її потреб, урахування її інтересів і можливостей, опори на позитивне у вихованні; підготовки майбутніх учителів до зустрічі з новою, незнайомою культурою, створення емоційної хвилі толерантного ставлення до неї; володіння попередньою інформацією про мовні, історичні, соціокультурні реалії життя, поведінковий етикет тощо.

Виходячи з вищезазначеного, визначення психолого-педагогічних характеристик соціокультурного виховання майбутніх учителів, на нашу думку, передбачає: *розгляд вікових особливостей студентів та специфіки виховного впливу на них; окреслення психологічних механізмів соціокультурного виховання та педагогічних можливостей ВНЗ щодо забезпечення цього процесу.*

Дотримуючись цієї логіки міркувань, розглянемо, з психологічної точки зору, студентський вік як період досить високого розвитку пізнавальних процесів, який характеризується, насамперед, спрямованістю майбутнього фахівця на процес навчання, наявністю таких компонентів структури особистості, як *інтереси та мотиви*, що являють собою систему спонукань; відзначається вибірковістю відносин та активністю людини. У студентському віці значно зростає вага саморегуляції, якісно змінюються способи її здійснення. Для студентів характерною є схильність до свідомої регуляції активності, пов'язаної з вищим рівнем їх самосвідомості, яку Л.С. Виготський визначав як соціальну свідомість, перенесену всередину [6]. У соціокультурному аспекті це визначається

розумінням майбутніми вчителями важливості функціонально обумовленої комунікативної взаємодії людей, котрі є носіями різних культурних спільнот у зв'язку з усвідомленням ними або іншими людьми власної належності до різних геополітичних, континентальних, релігійних, національних, а також соціальних культур.

Незаперечним є те, що вступ до ВНЗ закріплює віру молодій людині у власні сили та здібності, дає надію на повнокровне та цікаве життя. Водночас на першому та другому курсах нерідко виникає питання про задоволеність вибором ВНЗ, спеціальності, професії. На початок третього курсу питання про професійне самовизначення остаточно вирішується. Проте досвід роботи у вищому навчальному закладі дозволяє стверджувати, що саме в цей період навчання студентами часто приймається рішення про уникнення в майбутньому роботи за спеціальністю. У вирішенні цієї проблеми покладаємося на наукові погляди Б.Г. Ананьєва, І.Д. Бека, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна щодо необхідності надавати значну увагу питанням професійного становлення особистості протягом усього терміну навчання [1, 3, 6, 10, 15]. В основу нашого підходу до визначення сутності соціокультурного виховання майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін покладені ідеї про значущість психологічної та загальнокультурної готовності до майбутньої професійної діяльності, що були обґрунтовані у дослідженнях А.М. Бойко, Ф.Н. Гонаболіна, В.О. Сластьоніна [4, 7, 16]. На нашу думку, ВНЗ не виконає свого завдання підготовки майбутнього спеціаліста, якщо не буде сформовано у студента професійної спрямованості особистості, тобто бажання використовувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. Формування *професійної спрямованості* студентів тлумачиться в сучасній психологічній теорії як виховання у них позитивного ставлення до майбутньої професії, інтересу, здібностей, схильності, прагнення вдосконалювати свою кваліфікацію, розвивати ідеали, погляди, думки. Позитивне ставлення до професії починається із виникнення інтересу, спираючись на який можна сприяти формуванню спрямованості на певний вид діяльності та стиль життя, пов'язаний із ним. Це складний процес, що охоплює власне навчання, педагогічну практику в школі, науково-дослідну діяльність студентів з урахуванням вимог до їх майбутньої професії, організацію громадської роботи тощо.

Формування *інтересів* студентів набуває важливого значення, оскільки на них ґрунтується

будь-яке спонування до навчальної діяльності, засвоєння знань, формування умінь і вдосконалення навичок. Пізнавальні інтереси у процесі соціокультурного виховання майбутніх учителів:

- сприяють залученню студентів до певної сфери активної діяльності та організують систему їхньої орієнтації у соціальній дійсності;

- визначають диспозицію – схильність особистості до пізнавальної діяльності на основі соціальних та культурних потреб, що характеризується позитивним вибіркоким ставленням до об'єкта пізнання;

- можуть обмежуватися споглядальною допитливістю, коли людина постійно потребує нової інформації (когнітивний рівень); найвищий рівень сформованості пізнавальних інтересів – діяльнісний (праксіологічний), за яким здобуті та усвідомлені знання застосовуються у практичній діяльності;

- передбачають присутність емоційного рівня у процесі вивчення гуманітарних дисциплін;

- становлять основу навчально-виховної діяльності.

Це свідчить про те, що дієвість інтересів студентів корелює з рівнем оволодіння предметами, що вивчаються у вищому навчальному закладі.

Період навчання у ВНЗ збігається з другим періодом юнацтва чи першим періодом зрілості, який, на думку психологів, характеризується складністю становлення особистісних рис (Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бек, А.В. Дмитрієв, І.С. Кон, В.Т. Лісовський та інші). Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих *мотивів* поведінки. Усталюються якості, які не були достатньо сформованими у старших класах загальноосвітньої школи – наполегливість, уміння володіти собою, ініціатива, самостійність, рішучість. Зростає зацікавленість моральними проблемами (мета, спосіб життя, обов'язок, любов, вірність та ін.). Водночас спеціалісти у галузі вікової психології та фізіології зазначають, що здатність людини 17 – 19 років до свідомої регуляції своєї поведінки розвинена не повною мірою. Для такого віку властиві невмотивований ризик, невміння передбачати наслідки своїх дій, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви. Так В.Т. Лісовський стверджує, що 19 – 20 років – це вік безкорисливих жертв і повної самовіддачі, але непоодинокими є і негативні прояви [11].

В юнацькому віці бажання та спрямованість розвиваються раніше, ніж воля і характер. У зв'язку з недостатнім життєвим досвідом студентська молодь іноді не відрізняє ідеали від

ілюзій, романтику від екзотики. Юнацтво – пора самоаналізу та самооцінок, які здійснюються шляхом порівняння ідеального “я” з реальним. Поділяючи погляд І.Д. Бега на той факт, що юність є найбільш чутливою до всіх соціальних перетворень [2], ми врахували всі згадані особливості у здійсненні індивідуального підходу до студентів, і в першу чергу – в плануванні виховної роботи.

Досвід роботи у педагогічному ВНЗ доводить, що до третього курсу система міжособистісних стосунків у групі здебільшого усталюється. Зростає зацікавленість до життя інших студентських груп. Завдання викладачів, кураторів – не тільки розібратися в системі міжособистісних стосунків, що формуються на основі навчальної, суспільно-корисної діяльності, але й свідомо, з педагогічним тактом корегувати їх розвиток з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей студентської молоді, її спрямованості на процес навчання у ВНЗ.

На нашу думку, пізнавальні та соціальні *мотиви* є визначальними у процесі соціокультурного виховання і потребують значної уваги, оскільки їх взаємодія визначає сутність виховання. У досліджуваному віці відбуваються певні зміни у співвідношенні пізнавальних і соціальних мотивів, здійснюється їх взаємовплив і взаємопроникнення; як соціальні, так і пізнавальні мотиви збагачуються особистісним змістом, тобто стають смислотворючими, а відтак зростає дієвість, самостійність проявів усіх видів мотивів. Кількісна динаміка мотивації в цьому віці полягає в тому, що загальне позитивне ставлення до навчання зростає.

Однак за всієї значущості мотиваційної сфери студента і його інтересів не можна залишити без уваги і рівень сформованості його суспільно-політичних і моральних якостей у поєднанні з професійною спрямованістю, оскільки саме ці характеристики особистості багато в чому визначають сутність соціокультурного виховання. Про це свідчать численні дослідження Н.В. Кузьміної, Б.В. Кулагіної, В.Л. Маришук, К.К. Платонова [8, 9, 14]. Розкриваючи і конкретизуючи загальну характеристику спрямованості, Н.І. Макаров підкреслює, що спрямованість відповідає на питання: як об'єктивні цінності визначають для індивіда той особистісний смисл, що стає внутрішнім надбанням особистості. Чим вищий рівень узагальненості й усвідомленості мотивів, тим вищий рівень розвитку спрямованості, й тим більш інтенсивно вона проявляється у вищих формах: у потребах, інтересах, світогляді [13]. Таким чином,

можна зробити висновок про взаємозв'язок між соціальною зрілістю студента та його спрямованими у майбутнє прагненнями, що формують установки, пов'язані із перспективами життєдіяльності у відповідних соціальних і культурних контекстах епохи. Саме соціальні чинники визначають сутність тих змін, завдяки яким студенти наближаються до статусу дорослої людини – носія культурних норм цивілізації.

Таким чином, спираючись на аналіз проведених досліджень, вважаємо доцільним включити у вивчення психологічної структури особистості студента такі характеристики: 1) суспільно-політичні та моральні якості; 2) педагогічну спрямованість; 3) мотиваційні орієнтації виховання засобами гуманітарних дисциплін. Необхідність зазначених характеристик для майбутніх учителів гуманітарних дисциплін пов'язана з тим, що на цьому етапі відбувається становлення всіх особливостей комунікативної компетенції, які необхідні в процесі соціокультурного виховання, закладається базисна основа для подальшого розгляду і поглибленого вивчення гуманітарних дисциплін.

Психологічні характеристики соціокультурного виховання майбутніх учителів розглядаються нами також у контексті *психологічних механізмів* формування особистості (*зовнішні передумови, наслідування, ідентифікація, співпереживання, позитивне емоційне оцінювання*) та врахування основних психологічних характеристик виховної діяльності. Ці механізми апелюють, насамперед, до самосвідомості людини, її свідомого, творчого ставлення до суспільних норм і цінностей. Вони є необхідною умовою успішного перетворення виховних вимог суспільства у внутрішні регулятори поведінки і діяльності зростаючої особистості. Вважаємо, що врахування психологічних механізмів формування особистості є неодмінним чинником ефективності виховання у нових соціокультурних умовах. За умови наповнення свідомості людини однаковими словами, лозунгами, закликами настає межа насичення – людина перестає на них реагувати. Тому посилення національного характеру виховання як важливої умови залучення майбутніх учителів до суспільних моральних цінностей вимагає подолання примітивізму, однобокості, провінційності в його практичному виявленні, відриву виховання від сучасних потреб і особливостей молоді. Але для цього необхідно, з одного боку, проведення комплексних, системних досліджень з метою вироблення системи виховання з урахуванням

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

існуючого досвіду і традицій, а з іншого – докорінне підвищення культурного рівня.

Висновки. Визначення специфіки соціокультурного виховання майбутніх учителів дозволило окреслити його психолого-педагогічні характеристики: врахування вікових особливостей студентів та специфіки виховного впливу на них; обґрунтування психологічних закономірностей формування розвиненого соціокультурного мислення особистості в умовах цілеспрямованої організації педагогічного процесу; окреслення психологічних механізмів соціокультурного виховання та педагогічних можливостей ВНЗ; тлумачення соціокультурного виховання як процесу, що здійснюється у взаємодії викладачів і студентів, які є, насамперед, суб'єктами виховання.

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2-х т. / Б.Г. Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – 1980. – 232 с.

2. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 2003. – 344 с.

3. Бех І.Д. Традиційні й сучасні цілі навчально-виховного процесу / І.Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2003. – № 1. – С. 26 – 29.

4. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації / А.М. Бойко. – К.: ІЗМН, 1996. – 320 с.

5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долінська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

6. Выготский Л.С. Детская психология // Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6-ти т. / Л.С. Выготский – М.: Педагогика, 1984. – Т. 1.

– Ч. 2: Вопросы детской (возрастной) психологии. – 1984. – С. 66 – 67.

7. Гонаболин Ф.Н. Книга об учителе / Ф.Н. Гонаболин. – М.: Просвещение, 1965. – 260 с.

8. Кузьмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя / Н.В. Кузьмина, Н.В. Кухарев. – Гомель, 1978. – 56 с.

9. Кулагина Е.В. Научно-методологические основы модернизации содержания социокультурного образования. – Кн. 1 / Е.В. Кулагина и др. – Москва: Академия, 2004 – 349 с.

10. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 584 с.

11. Лисовский В.Т. Личность студента / В.Т. Лисовский. – Л., 1974. – 184 с.

12. Лошкарева Н.А. Межпредметные связи и их роль в формировании знаний и умений школьников (на материале преподавания русского языка): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.А. Лошкарева. – М., 1967. – 22 с.

13. Макаров М.Л. Этнокультурная специфика языкового общения в группе / М.Л. Макаров // Язык и культура. Пятая международная конференция. – Часть 2. – 1997. – С. 105 – 106.

14. Марищук В.Л. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса: Учеб. пособие / В.Л. Марищук, В.И. Евдокимов. – СПб.: Сентябрь, 2001 – 259 с. (196)

15. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 600 с.

16. Слостенін В.А. Целевая исследовательская программа “Учитель”: поиски, находки, потери / В.А. Слостенін // Теория и практика высшего образования. – М., 1994. – 24 с.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013

“Неможливо всебічно і ґрунтовно визначити людські вчинки, не враховуючи їхніх закономірностей вічної волі неба”.

“Справедливість цього світу так розмірена одних відбирає, а другим дає владу і мудрість”.

Богдан Хмельницький
державний діяч, полководець, гетьман України

